

УДК 346.77 (378)

Юрій Румянцев,

аспірант

ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права»

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЮРИДИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Стаття присвячена аналізу юридичного змісту поняття захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та актуальним питанням, що виникають у разі захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Визначено сутність порушення права інтелектуальної власності та види засобів його захисту.

Ключові слова: інтелектуальна власність, результат інтелектуальної діяльності, об'єкт інтелектуальної власності, право захисту, цивільне право.

Постановка проблеми. Масштаби правопорушень у сфері інтелектуальної власності зростають в усьому світі. Як свідчить світова практика, шкода від цих порушень сягає астрономічних цифр. „Піратський” музичний ринок, наприклад, зріс до понад 4 мільярдів доларів США. Зростає піратство в Інтернеті. Цьому сприяє організована злочинність, яка має глобальний характер. Зростає кількість підпільних заводів, фабрик, цехів, окремих майстерень із виробництва контрафактних об'єктів права інтелектуальної власності.

Питання, що виникають, коли здійснюється захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, стають актуальними серед інших правових питань, що виникають перед країною, яка розвивається. Знання у зазначеній галузі стають все необхіднішими для успішної підприємницької діяльності. Питання захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності набирають першочергової ваги пропорційно обсягу знань власників об'єктів власності про те, що порушення їхніх прав можуть бути ефективно усунуті [6, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі юридичного змісту та захисту прав інтелектуальної власності присвячено значну кількість наукових та науково-практичних праць зокрема. Даній проблематиці присвятили свої праці такі вчені-дослідники, як: Г. Андрощук, А. Пахаренко [10], Доріс Лонг, Патриція Рей, В. Жаров, Т. Шевелева, І. Василенко, В. Дроб'язко [6], К. Кузнецов [7], С. Лебідь [8], Т. Петрова [9], К. Шелепова [11] та ін.

Водночас у юридичній літературі виникає велика кількість спірних питань щодо поняття та видів юридичних засобів захисту у сфері інтелектуальної власності, відповідно, це питання є досить актуальним і потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз юридичного змісту поняття захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Для нашої країни, яка, на жаль, одержує суттєві претензії від розвинутих країн та міжнародних організацій щодо піратських дій українських громадян та організацій, питання захисту інтелектуальної власності є надзвичайно актуальним. Успішне розв'язання цієї проблеми залежить від прозорості та послідовної державної політики, що проводиться органами виконавчої, законодавчої і судової влади, та активного співробітництва з відповідними міжнародними організаціями [7, с. 10].

Як і будь-яке цивільне право, право інтелектуальної власності захищається у різних формах та за допомогою різних способів та засобів. Форми захисту цивільних прав прийнято поділяти на юрисдикційні і неюрисдикційні. До юрисдикційної форми захисту права інтелектуальної власності, відповідно до чинного законодавства, належать, передусім, судовий порядок та захист за допомогою інших компетентних державних органів, які здійснюють захист цивільних прав, у тому числі і права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання [12, с. 74].

Особливості прав на об'єкти інтелектуальної власності зумовлюють необхідність закріплення спеціальних заходів, спрямованих на захист цих прав. У частині 2 ст. 432 ЦК України перелічуються повноваження суду щодо захисту права інтелектуальної власності:

– застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуаль-

ної власності та збереження відповідних доказів. Так, відповідно до Закону України від 22 травня 2003 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності» до ГПК України були включені норми про запобіжні заходи. У статті 43-1 ГПК України закріплено, що особа, яка має підстави побоюватись, що подача для неї потрібних доказів стане згодом неможливою або утрудненою, а також підстави вважати, що її права порушені або існує реальна загроза їх порушення, має право звернутися до господарського суду із заявою про вжиття запобіжних заходів до пред'явлення позову.

Спеціальна норма (ст. 431 ЦК України) розвиває ст. 15 ЦК України та вказує, що порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання його чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену законом чи договором. Інші законодавчі акти не містять повного визначення поняття порушення суб'єктивного цивільного права, придатного для захисту права інтелектуальної власності у всіх випадках, такого поняття, яке б за своїм змістом охоплювало всі об'єкти інтелектуальної власності.

Однією з умов захисту прав інтелектуальної власності є визначення змісту його складників. Одним із таких є порушення суб'єктивних прав інтелектуальної власності. Виходячи з тлумачення норм цивільного законодавства, що регламентують права на об'єкти творчої, інтелектуальної власності, спробуємо дати визначення порушення.

Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (ч. 1 ст. 34) [2] визначає порушення як «будь-яке посягання на право власника патенту». Подібне визначення міститься у Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [3], у Законі України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» [1].

Дещо інший прийом розкриття поняття порушення використав законодавець у Законі України «Про охорону прав зазначення походження товарів» [4]: порушення права інтелектуальної власності на використання зазначення походження товару розкривається через наведення переліку конкретних дій, які визнаються порушенням прав власника свідоцтва (ст. 23 Закону). До таких дій, зокрема, Закон відносить: а) використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару особою, яка не має свідоцтва про право його використання; б) використання зареєстрованого зазначення географічного походження товару, якщо цей товар не походить із зареєстрованого для цього зазначення походження товару

або географічне зазначення його походження використовується у перекладі або супроводжується словами: «вид», «тип», «стиль», «марка», «імітація» тощо; в) використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару або подібного до нього позначення для відмінних від описаних в Реєстрі однорідних товарів, якщо таке використання вводить в оману споживачів щодо походження товару та його особливих властивостей або інших характеристик, а також для однорідних товарів, якщо таке використання завдає шкоди репутації зареєстрованого зазначення або є неправомірним використанням його репутації; г) використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження як видової назви (ч. 3 ст. 23 цього Закону).

У Законі України «Про охорону прав на сорти рослин» [5] поняття «порушення» пов'язується з наявністю, точніше відсутністю, дозволу особи на використання та здійснення інших дій щодо сорту рослин (ст. 53).

Найбільш повно поняття «порушення» права у сфері інтелектуальної власності розкривається у Законі України «Про авторське право і суміжні права», але знову ж таки через наведення переліку восьми протиправних дій особи.

Підсумовуючи викладене, можна зробити загальний висновок, що законодавець під порушенням прав на об'єкти творчої, інтелектуальної діяльності розглядає будь-яке посягання на зазначені права їх носія. Але, як видається, зазначене визначення залишає відкритими певні питання. По-перше, як співвідносяться поняття «порушення» та «посягання»? Наприклад, якщо в ЦК України посягання визначається як один із видів порушення права, то в «патентних» законах посягання визнається як загальне поняття порушення.

У юридичній літературі під посяганням розуміється умисна дія, що безпосередньо спрямована на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, які не залежали від волі винного [14, с. 273; 13, с. 507]. Закон України «Про авторське право і суміжні права» в п. д. ст. 50 посягання розкриває як «вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського і (або) суміжних прав» й одночасно встановлює санкцію за вчинення подібних дій. Отже, можна зробити висновок, що посягання є одним із видів порушення права інтелектуальної власності.

Аналіз положень ЦК України дає підстави зробити висновок, що посягання – це лише спроба, підготовка, замах на вчинення цивільного правопорушення. Втім, якщо за-

значене посягання, підготовка, замах або інші подібні дії не завдали моральної і (або) майнової шкоди, то вони не повинні визнаватися порушенням цивільного права, в тому числі і права інтелектуальної власності.

Для визначення дій щодо об'єктів права інтелектуальної власності порушенням права слід відштовхуватися, передусім, від наявності шкоди як однієї з умов порушення. Проте слід зазначити, що порушення права інтелектуальної власності має свої специфічні особливості, які зумовлюються специфікою самого права. Порушення права інтелектуальної власності здебільшого, як і порушення майнових прав, також зводиться до заподіяння шкоди чи збитків носію цього права. Але особливість проявляється в тих діях, якими шкода чи збитки завдаються. І тут постає необхідність визначення конкретних неправомірних дій, якими завдається шкода (збитки) носію права інтелектуальної власності.

Чітке визначення в законодавстві дій, які визнаються порушенням права інтелектуальної власності, видається, усуне можливість тлумачення порушення права інтелектуальної власності неоднозначно. Але в будь-якому разі перелік таких дій у законодавстві не може бути вичерпним. Значений перелік буде конкретизувати підстави відповідальності за порушення права інтелектуальної власності, що, відповідно, дозволить визначити й обсяг відповідальності. Водночас визначення конкретних дій, які будуть визнані такими, що порушують право інтелектуальної власності, внесе більш чітку регламентацію системи захисту права інтелектуальної власності. Перелік дій, які визнаються неправомірними, має бути приведений в єдину й однозначну систему.

Видається, що найкраще проблема визначення поняття «порушення» права інтелектуальної власності розв'язана в Законі України «Про авторське право і суміжні права». Закон наводить перелік дій, які визнаються порушенням особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського і суміжних прав (ст. 50), зокрема, наголошується на вчиненні будь-яких дій, які порушують особисті немайнові і майнові права суб'єкта авторського і (або) суміжних прав.

Аналіз судової практики свідчить, що одним з основних порушень прав інтелектуальної власності є «піратство», яке вийшло за межі кримінального й охопило собою і цивільне правопорушення. Під піратством у сфері авторського права і (або) суміжних прав розуміється опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників

творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організації мовлення [8, с. 45-46]. Закон України «Про авторське право та суміжні права» дією, що порушує авторські і суміжні права, визначає плагіат, який також розглядається як цивільно-правове порушення. Плагіат – це оприлюднення (опублікування) повністю або частково чужого твору під своїм іменем чи особи, яка не є автором твору [7].

Ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення також визнається правопорушенням. Утім Закон порушенням авторського чи суміжних прав визнає лише ввезення на митну територію України зазначених об'єктів [9, с. 32-34]. Водночас питання щодо вивезення з митної території України цих об'єктів залишається відкритим. Річ у тому, що п. г) ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визнає вивезення з митної території України примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення неправомірною дією лише щодо контрафактних творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення. У п. г) зазначеної статті Закону йдеться взагалі про ввезення будь-яких об'єктів авторського права і суміжних прав. Про вивезення цих же об'єктів нічого не говорить. Вбачається, що вивезення літературних, художніх та інших творів, фонограм, відеограм і програм мовлення без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, також слід вважати дією, яка порушує права інтелектуальної власності на твори і суміжні права.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» – єдиний нормативний акт, який уперше визначив дії, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав. Поняття «загроза порушенню авторського права і (або) суміжних прав» потребує окремого дослідження, оскільки наближене до понять «посягання», «замах» тощо.

Цей же Закон дією, що порушує авторське право і (або) суміжні права, визнає будь-яку дію, спрямовану на свідомий обхід технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу.

Підроблення, зміну чи вилучення інформації, зокрема, в електронній формі про управління правами без дозволу суб'єктів ав-

торського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління зазначеними правами, Закон також визнає порушеннями авторського права і (або) суміжних прав.

І нарешті, порушенням є розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучена чи замінена інформація про управління правами, зокрема, в електронній формі [11, с. 27-31].

Не вдаючись до аналізу повноти та змісту наведеного вище переліку, слід зазначити, що він досить чітко впорядковує і систему захисту прав інтелектуальної власності, принаймні авторського права і (або) суміжних прав.

Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» також містить норму про дії, що визнаються порушеннями прав на сорт. Так, ч. 1 ст. 53 названого Закону містить припис, що привласнення авторства на сорт є порушенням особистого немайнового права авторства на сорт. Водночас залишається питання: чому порушенням визнається тільки привласнення авторства, а інші особисті немайнові права залишаються поза правовою регламентацією?

Порушенням майнового права на сорт вважаються будь-які дії, вчинені без дозволу особи, яка має право на сорт відповідно до положень ст. 39 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», а саме: а) виробництво або відтворення (з метою розповсюдження); б) доведення до кондиції з метою розмноження; в) пропонування до продажу; г) продаж або інший комерційний обіг; д) вивезення за межі митної території України; е) ввезення на митну територію України; є) зберігання для будь-якої із цілей, зазначених у пунктах а) – е) ч. 2 ст. 53 названого Закону.

Про доцільність розкривати поняття «правопорушення» через закріплення переліку дій, які відповідно до чинного законодавства визнаються правопорушеннями права інтелектуальної власності, свідчить і досвід зарубіжних країн. Так, наприклад, Закон Франції «Про товарні знаки» встановлює цивільно-правову відповідальність за порушення прав на товарний знак. Як підстава відповідальності наводиться перелік дій, визначених порушеннями прав на товарні знаки [6, с. 124]. Такий же перелік містить Закон «Про реформу законодавства про товарні знаки» Німеччини [10, с. 6].

Інші закони України про інтелектуальну власність таких чітких і конкретних переліків дій, які варто визнавати порушеннями права інтелектуальної власності, не містять. На нашу думку це істотна прогалина

у законодавстві України про інтелектуальну власність. Відсутність визначення поняття порушення права інтелектуальної власності суттєво знижує ефективність системи захисту цього права. Більш того, вона надає можливість неоднозначно тлумачити ті чи інші дії, які порушують це право. Тому до визначення поняття порушення права інтелектуальної власності необхідно встановити перелік дій, які законом визнаються порушеннями права інтелектуальної власності.

На підставі викладеного, з урахуванням положень законодавства та наукових розробок може бути запропоноване таке визначення порушення права інтелектуальної власності: «Порушенням права інтелектуальної власності є будь-яке заподіяння моральної (немайнової) шкоди і (або) майнових збитків суб'єкту (носію, володільцю власнику) цього права протиправними діями». Тобто протиправними є дії, вчинені без дозволу уповноваженої особи або всупереч закону.

Висновки

Однією з причин низької ефективності захисту права інтелектуальної власності є відсутність чіткого визначення поняття його порушення. У ЦК України та інших законах про інтелектуальну власність по-різному визначається це поняття і вживаються різні терміни. Ст. 15 ЦК України підставами цивільно-правової відповідальності визнає порушення, невизнання або оспорювання цивільних прав. Ст. 431 ЦК України підставами відповідальності визнає порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього [12].

Щодо захисту права інтелектуальної власності загальний принцип щодо поняття цивільно-правової відповідальності, її умов потребує нового осмислення. Річ у тому, що сучасні технічні та інші засоби відтворення, тиражування та неправомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності на практиці дають можливість надійно приховати доходи та інший корисний ефект їх використання порушником права. З іншого боку, носій права творчої, інтелектуальної власності не може зафіксувати (і відповідно, потім довести певним чином) факт порушення його права. У такому разі пропонується на рівні закону закріпити низку превентивних заходів, спрямованих на недопущення таких ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 7. – Ст. 32.

2. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем : Закон України від 05 листопада 1997 р. № 621/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 8. – Ст. 28.

3. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 7. – Ст. 36.

4. Про охорону прав на зазначення походження товарів : Закон України від 16 червня 1999 р. № 752-ХІV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 32. – Ст. 296.

5. Про охорону прав на Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 р. № 3116-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 21. – Ст. 218.

6. Доріс Лонг. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник / Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В.О., Шевелева Т.М., Василенко І.Е., Дроб'язко В.С. – К.: «К.І.С.», 2007. – 448 с.

7. Кузнецов К. Захист інтелектуальної власності в Інтернеті / К. Кузнецов // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 8. – С. 6–10.

8. Лебідь С. Аналіз криміногенної ситуації на ринку об'єктів інтелектуальної власності в Україні / С. Лебідь // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С. 45–46.

9. Петрова Т. Роль митниці у боротьбі з порушеннями прав інтелектуальної власності на кордоні / Т. Петрова // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 11. – С. 10–12.

10. Правовая охрана товарных знаков, фирменных наименований и географических указаний в Германии / пер., ред. и коммент. Г. А. Андрощук, А. П. Пахаренко ; Институт экономики, управления и хозяйственного права. – К.: Таксон, 1997. – 111 с.

11. Шелепова К. Роль митних органів у захисті прав інтелектуальної власності / К. Шелепова // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 1. – С. 27–31.

12. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар. – 3-тє вид., переробл. та доп. – Х.: ТОВ „Одіссей”, 2006. – 1200 с.

13. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / редкол.: С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1999. – Т. 2. – 744 с.

14. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – К., 1983. – 872 с.

Стаття посвячена аналізу юридичного содержания поняття защиты прав на объекты интеллектуальной собственности и актуальным вопросам, возникающим при защите прав на объекты интеллектуальной собственности. Определена сущность нарушения права интеллектуальной собственности и виды средств его защиты.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, результат интеллектуальной деятельности, объект интеллектуальной собственности, право защиты, гражданское право.

The article analyzes the meaning of the legal protection of intellectual property and topical issues that arise in the protection of intellectual property. The essence of the violation of intellectual property rights and the types of tools to protect it.

Key words: intellectual property, result of intellectual activity, object of intellectual property, protective power, civil law.

